

ENSV MINISTRITE NÖUKOGU RIJKLIK EHTUSKOMITEE
KULTUURIMÄESTISTE RIJKLIK PROJEKTEERIMISE INSTITUUT

E.R.A.T-76.1.11974

OBJEKTI AADRESS: Harju rajoon, Klooga

MUINSUSKAITSEINSPEKTSIOONI

ARHIIV

Nr. A-1721

OBJEKT: End. Kõltsu mõis

TELLIJA: J.Lauristini nim. Tallinna Masinatehas

TÖÖ № III- 87/85

End. Kõltsu mõisa

lühike ajalooline ülevaade ja
arhitektuuriajalooolised eritingimused

KÖIDE

Peaарhitekt

H. Toss

V. Kukkur

A. Kann

H. Sirts

Kõite koostasid:

Perekonna- ja eesnimi	Ametikoht, eriala	Allkiri	Märkused
--------------------------	----------------------	---------	----------

Lüüs, Enn

juhtiv
arhitekt

Enn Lüüs

Hein, Ants

grupijuht,
ajalooolane

Ants Hein

Sisukord

- I. Üldandmed
- II. Ehitusajalooline ülevaade
- III. Tehniline seisund
- IV. Arhitektuurialoolised eritingimused
- V. Nõuded kooskõlastamiseks
- VI. Illustratsioonide nimestik
- VII. Illustratsioonid 1-4

I. Üldandmed

Objekt: Kõltsu mõisahoone.

Adress: Harju rajoon, Klooga kn.

Väärtus: Kõltsu mõisahoone on kohaliku tähtsusega arhitektuurimälestis.

Kasutaja: H.Kullmani nim. Klooga I Pioneerilaager.

Alus arhitektuurialoolist eritingimuse kootamiseks:

J.Lauristini nim. Tallinna Masinatehase tellimiskiri nr.49-2637, 15.04.1987.a.

III. Ehitusajalooline ülevaade

Endise Keila kihelkonna mõisate hulgas on Kõltsu (saksa keeles allikais Wellenhof) noorimaid ja ka pindalalt väiksem. Õieti polnudki Kõltsu "päris" mõis, vaid "poolmõis" (sks.k. Landstelle) - kujunenud 1806.aastal Pöllküla mõisa maadele.¹ Sajandivahetuse aadressraamatud ning maarul-lad märgivad ta suuruseks 100 tiinu (0,18 adramaad) - seega jäi ta suuruselt alla isegi kirikumõisale.

Vastavalt oma väiksusele ei omandanud mõisana erilist agraar-majanduslikku kaalu - ilmselt juba algusest peale kujundati see eelkõige suvituskohana kauni Lahepera lahe äärde. Millisenä Kõltsu hoonestus 19.sajandi esimesel poolel või keskpaigas täpselt võis välja näha, oleks säilinud lünkkliku allikmaterjalide põhjal raske otsustada - järeldada võime siiski, et suurejoonelisemalt hakati siinset mõisasüdant välja kujundama alles 1880.aastail von Uexküllide oman diajal (uus peahoone püstitati arvatavalt 1883-85). See oli üldse aeg, mil suvitajate silmis siinse kandi väärthus hak-kas tõusma - oluliselt aitas sellele kaasa Tallinn-Paldiski raudteeliini avamine. Seepärast kerkis Kõltsu maadele teisi-gi villasid - 19.sajandi lõpul omasid siin suvemaju Mohren-schildtid ja Tallinna linnaapea Maydell.²

¹ Baltisches historisches Ortslexikon. Hrsg. von H. von zur Mühlen. Teil I: Estland. Wien 1985, lk.662. Pöllküla mõisast on teateid alates 17.sajandist (vt. P. J o h a n s e n, Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. Stockholm 1951, lk.205).

² A. W. Kröger, Ehstländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1893-94. Riga 1892, lk.103.

Uue peahoone valmides omandas Költsu mõisasüda sellise korrastatuse, et pälvis kaasaegsetegi imetlust. Nii näiteks kirjutas Eestimaa Aiandusseltsi instruktor Fr. Winkler 1898. aastal Költsust järgmist: "Klooga jaamast võib lühikese ajaga jõuda Költsu mõisa - paruniproua B. von Uexkülli residentsi. Kogu selle ilusa suvelossi ümbrus on perenaise enda poolt kujundatud. Vaevalt too, kes seda mõisat näiteks 12-15 aasta eest on näinud, seda ära tunnekski. Arhitektuuriliselt ilmekas ehitis on ümbritsetud köigist külgedest hästi hooldatud lillepeenardega, Kuna tööle on võetud asjatundlik aednik, on köik lillerühmad parimas korras. Üks minu poolt projekteeritud suurem osaliselt köetav kasvumaja võimaldab selles toota vajalikku taimmaterjali..."³ Isegi 1913. aasta Baltikumi aadressraamat, mis muidu hinnangutes tagasihoidlik, peab vajalikuks Költsu kohta rõhutada: "Üks haruldaselt kena ja kaunist haljustatud elupaik."⁴

1912. aastal ostis Költsu Walter Karl von Mohrenschildt.⁵ Mohrenschildtidele kuulus ka Laulasmaa mõis,⁶ Költsust möni kilomeeter põhja pool - sedavörra moodustasid need kaks miniatuurset mõisakest omavahel nagu kompleksi. Költsu jäi Mohrenschildtide nimele kuni kodanliku perioodi alguseni.

³ Mitteilungen über die Wirksamkeit des Ebständischen Gartenbau-Verein zu Reval, 1898. Reval 1899, lk.64.

⁴ A. Richter, Baltisches Verkehrs- und Adressbücher. Bd.II. Estland. Riga 1913, v.276.

⁵ Samas, v.274.

⁶ Tänapäevaks hävinenud, peahoonest säilinud mantelkorsten leidis kasutust 1967-69 püstitatud puhkekodu kaminana.

III. Tehniline seisund

Kõltsu mõisa härrastemaja tehnilise seisundi hinnang tugineb 1987.a. maikuus tehtud kohapealsele visuaalsele ülevaatusele. Hoone kujutab endast osaliselt kellerdatud, väljaehitatud katusekorrusega, veranda ja torniga puithoonet. Hoone välisvaatlusel võib täheldada torni möningast viltuvajumist, sama ilmingut leiame ka veranda juures, kuna osa kandetalasid hakkab tasapisi ära vajuma.

1. Alusmürid ja sokkel - paekivist, tehniline seisund hea, vaja eemaldada ölivärvi katte kihid.
2. Välisseinad - väljast laudvoodriga kaetud sörestikseinad, seest krohvitud. Tehniline seisukord hea.
3. Vaheseinad - krohvitud puitvaheseinad, tehniline seisund hea. Hilisemed katusekorruse juhuslikest materjalidest vaheseinad tuleb likvideerida.
4. Vahelaed - puidust, krohvitud. Tehniline seisund rahuldas. Esineb üksikuid läbijooksukohti.
5. II korruse laed-seinad - puitkonstruktsioonid kaetud voodrilaudadega. Seisukord rahuldas. Esineb läbijookse, osa laudist tuleb vahetada.
6. Katus - konstruktsioonid puidust, katusekatteks eterniit, varasemal puitkattel. Välisel vaatlusel (põöningule ei pääse, kuna tuletörje nöudel on köik pääsud kinni naelutud) tunduvad katusekonstruktsioonid elevat vähemalt rahuldasas seisukorras. Katusekattes aga osa eterniitplaatide ära liikunud ning purunenud, sellest ka läbijooksud.
7. Sisetrepid - puidust, seisukord rahuldas. Säilinud küllaldaaselt originaalelemente restaureerimiseks-taastamiseks.

8. Põrandad - esineb laud- ja parkettpõrandaid (I korrusel). Laudpõrandate seisukord rahuldav kuni hea, künnete öli-värvi kihtide ja papi alla maetud parkettpõrandate edasiisse kasutuskölblikkuse kohta ei ole võimalik ilma pöhjaliikumate konstruktsiooni avamiseta midagi kindlat väita.
9. Korstnad - kollasest keraamilisest tellisest - välisel vaatlusel heas seisukorras.
10. Ahjud-kaminad tunduvad esialgsel vaatlusel väliselt heas seisukorras elevat.
11. Uksed on puidust, üldiselt rahuldavas kuni heas seisundis. Välisuks ja osa siseuksi asendatud, osa ilmselt ringi töstetud. Originaaluksed täiesti taastatavad, kuigi manused puuduvad.
12. Aknad - puidust. Tehniline seisukord rahuldav kuni hea. Kuigi tubade aknad on valmistatud topelttakendena, on sisemised raamid körvaldatud ja kadunud.
13. Tehnovõrgud. Elektrijuhtmestik vajaks hoone remont-res-taureerimistööde käigus väljavahetamist. Muud tehnovõrgud puuduvad.

IV. Arhitektuuriajaloolised eritingimused

1. Hoone te edasise kasutamise arhitektuuriajalooline kontseptsioon.

Endine Kõltsu mõisahoone on kogu sõjajärgsee aja olnud kasutusel lasteasutusena, viimased kümnendid pioneerilaagrina. Hoones paiknevad laagri administratiiv- ja puhkeruumid, samuti osa magamisruume. Kahjuks peame aga nentima, et aasta-aastalt on hoone seisund järjest halvenenud, rängalt on puitehitisele mõjunud aastatepikkune kütmatus, katuse läbijooksmised jne.

Selge, et oma arhitektuuriajalooliselt väärthuselt, ilmekuselt, nõuaks hoone hoopis heaperemehelikumat suhtumist. Pioneerilaagri kavatsetava rekonstruktsioonimise käigus oleks ilmselt otstarbekam vana mõisamaja kohandamine laagri administratiiv- ning ühiskondlikuks keskuseks, kuna nnäiteks selle magalaks muutmine oleks vastunäidustatud ehitusnormidestki (СНиЛ 11-71-79 "Puhkeasutised" keelab magamiskorpus-teks kasutada IV ja V tulepüsivusastmega 2-korru selisi hooneid).

2. Välistilme

a) Rekonstruktsiooniprojekti väljatöötamisel püüda võimalikult maksimaalselt mõisahoone taastamisele algsel kujul (vrdl. fotod 1-4). Fassaadide ümberehitused, v.a. need, mis on vajalikud esialgse välimuse taastamiseks, keelatud. Sekundaarsed lisandid (kinnine veranda esifassaadil jne.) lammutada. Perspektiivselt näha ette hoone katmine sindelkatusega.

- b) Köik detailide korrastustööd peavad lähtuma maksimaalse säilitamise printsibist, puuduvad osad (torni pitsdekoor, põhjapoolne sissekäik esifassaadil, terrassi piirdevõre jne.) projekteerida lähtuvalt vanemast fotomaterjalist.
- c) Hoone viimistlemiseks kasutada õlivärve. Värvuste täpsemaks määritlemiseks teostada nõuetekohased sondaažid ja koostada värvipass.

3. P l a a n i s t r u k t u u r

Alumise korruse ruumijaotuses pole soovitav muudatusi teha, väljaarvatumud sekundaarseste vaheseinte lammutamine. Teise korruse plaanistruktuuri muutmine lubatud.

4. I n t e r j ö ö r i k u j u n d u s

Siseremondi käigus piüda algse kujunduslaadi taastamisele - seda eriti hoone esimese korruse kesksemates ruumides nagu trepikoda, fuajee, saal ning endine söögituba koos verandaga. Köik ajaloolised detailid (algsed uksed, ahjud, kaks kaminat, nikerd-dekoori söögisaali laes, jne.) säilitada ning korrastada, puuduvad detailid valmistada lähtuvalt säilinud eeskujudest (näit. II korrusele tõusva trepi balustraad lähtuvalt kahest säilinud balustrist).

Teise korruse interjööride kujundusele ei ole erinõudeid.

5. Ü m b r u s e h e a k o r r a s t u s

Kõltsu mõisasüdamikule on algselt liitunud ulatuslik haljastus, mis koosnes mereäärsest luitemännikulisest metsapargist ja peahoone juures iluaia taolisest lähipargist. Tänapäevaks on kogu see ala valdavalt metsistunud, mõisahoone ümbrus mõjub räämas ja risuselt.

Pargi korrastamiseks näeme ette eelkõige ulatusliku ku-

jundusraie teostamist röhutamaks haljastuse arhitektuursust ning läbipaistvust. Eriti näha ette vaadete avamist peahoonele maanteelt ning sissesõiduteelt (kõrvvaldada peahoone ümbert tihe sirelivõsandik, avada vaatesihte, taastada peahoone esine avar lagendik jne.). Puhastada park võsast ning juhuslikust noorendikust.

Sulgeda laagri ala maantee poolt stiilise piirdeaiaga. Maantee ja peahoone vahel jäav laoplats likvideerida. Näha ette kohad pargis väikevormidele. Elektrijuhtmestik peahoone lähimas ümbruses projekteerida maa-aluste kaablitena.

V. Nõuded kooskõlastamiseks

Vastavalt kehtivale korrale tuleb kapitaalremondi projekt kooskõlastada Vabariiklikus Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioonis (Tallinn, Uus tn.18) ja Kultuurimälestiste RPI-s.

Protseduuri lihtsustamiseks teeme ettepaneku projektlahendus eskiisi staadiumis esitada töökorras läbivaatamiseks Kultuurimälestiste RPM III projekteerimisosakonna restaureerimiskomisjonile.

VI. Illustratsioonide nimestik

1. Kõltsu mõisahoone. Vaade idast. Postkaart (Ploomipuu kirjastus, Tallinnas), ca 1910. KRPI, N-31414/2
2. Kõltsu mõisahoone. Vaade kagust. J.Christini foto, ca 1910. KRPI, N-31415
3. Kõltsu mõisahoone. Vaade lõunast. Foto 1930.aastaist. KRPI, N-31414/1
4. Vaade mõisahoone tagafassaadile. Foto 1930.aastaist. KRPI, N-31413

Nõmme Kôlsu

Eesti
Estland

